

**EBÜ HİLÂL EL— 'ASKERİ, DÖRT ESERİ ARAB
EDEBİYATINDA DARB-I MESELLER VE ÖNEMİ**

Dr. Hüseyin VAROL
A. Ü. İlahiyat Fak.
Öğr. Elemanı · ERZURUM

Künyesi Ebû Hilâl ile şöhret bulan bu luğatçı, şâir ve edib zâtın adı ile, baba ve dedelerinin adları sırasıyle: el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl b. Yahyâ b. Mihrân'dır. Irak hududları içinde, Basra ile Küfe arasındaki el-Ehvaz'a bağlı bir yerleşim merkezi olan ve Haccac b. Yusûf'ün kumandanlarından Mükram'ın ordugâhının bulunduğu Askeru Mükram (Mükram Askeri Birlikleri) ismiyle bilinen yerde doğup büyüdüğü için, Asker'li mânâsında el-'Askerî nisbesini almıştır.

Ebû Hilâl'in doğum târihini kaynaklarda bulamadık (1). Vefat tarihi hakkında da kesin bir rakam yoktur. Sâdece Eserlerinden biri olan, K. el-Evâil'in sonunda «bu kitabımızın yazdırılmasını 395 sene-i hicriyyesinin, Şaban ayının onu olan Çarşamba günü bitirdik» sözü olmasaydı, müellifin vefat tarihinin

- (1) Cemheratü'l-emsel'in muhakkıkları mukaddimelerinde, Ebû Hilâl'den şu iki beyti naklederek, doğumuna ışık tutmaya çalışırlar :
- Yıl kabul edersen eğer ;
Yaşım seksenbeş yıldır ;
Ömür dediğin mutlu olandır ;
Yoksa, geçen her zamânâ ;
Ömür demek yalandır.

Bu beyitleriyle birlikte, müellifin son te'lifî, K. el-evâil'in sonundaki te'lif târihi olan h. 395 rakamını göz önünde bulunduracak olursak, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin doğumunun, 300 - 310 (912-922) yılları arasında olacağını tahmin edebiliriz.

DÖRT ESERİ ;

1. DİVÂNU'L-ME'ÂNİ

İstanbul'da Âtîf Efendi Kütübhânesi 2108 numarada kayıtlı tek yazma nüshası bulunan bu eser, ilk olarak 1886-88'de Lejden'de, İkinci defa 1352 (1933)'de Kahire'de Hüsâmüddin el-Kudsi tarafından neşredilmiştir, el-Kudsi'nin, eserin başındaki ön-sözüne göre bu son neşirde, Kahire'de el-İmam 'Abdu'nun, Hizânetü'l-cem'îyyeti'l-hayriyyeti'l-islâmiyye'de bulunan nüshasıyla, bir kısmı Krankov tarafından British Museum'daki nüsha ile karşılaştırılan eş-Şeyh Muhammed Mahmûd eş-Şenkî'nin Dâru'l-kütübî'l-mısrîyye'deki nüshası esas alınmıştır.

Fakat nâşir, neşrini dayandırdığı bu nüshalar hakkında, birinci cüzün başında «eş-Şenkî nüshasının sonu» diye gösterdiği 12 satırlık son sahife ile, aynı cüzün sonunda, «British Museum'daki nüshanın bir sahifesi» diye gösterdiği, altıncı babın sonu ile, yedinci babın başını ihtiva eden fotokopi sahifesinden başka bilgi vermediği gibi, nüsha farklarını da ilmi bir şekilde göstermemiştir. «aslında» mânâsına gelen «fi'l-asl» ve «nüshalar» mânâsına gelen «en-nüşah» kelimelerini kullanarak birkaç sahifenin dipnotunda fark göstermiş, fakat bu nüshaların özellik ve mâhiyetlerini belirtmemiştir. Yalnız birinci ve ikinci cüzlerin sonlarında, daha çok yanlış - doğru listesine benzeyen kelimeler verilerek bazı farklı kelimelerin sahife ve satırları gösterilmiştir. Ancak bu listelere konan başlık yazılar, «ekserisi müsteşrik Prof. Dr. Krankov'un düzeltmesi olan, British Museum nüshasıyla, diğer rivâyetlerin ve düzeltmelerin farklarıdır» şeklinde olmakla beraber, bu sahife ve satır numaralarının karşılarındaki farkların, British Museum nüshasının mı, yoksa diğer rivâyet ve düzeltmelerin mi olduğu anlaşılammaktadır.

İndeks olarak da, sâdece doğru - yanlış, listesi, mevzu indeksi ve şöhret isimleriyle alfabetik sıraya göre şâirlerin fihristinden başka indeks mevcut değildir. Eserde geçen çok miktarda şiirin sâhibi araştırılmamış, «bir arab demiştir ki» şeklinde meçhul bırakılmıştır.

Velhâsıl, bu derece kıymetli bir eser kendine lâıyk bir neşre henüz kavuşmamıştır.

Eserin mukaddimesinde müellif, te'lif sebebini bizzat belirt-

miştir : Ona göre bu eser, nev'inde ilk te'liftir. Duyduğu fazla ihtiyaca binâen Ebû Hilâl, böyle bir te'lifi çok aramış fakat bulamamıştır. Zamanındaki ilim meclislerinde, muhtelif mevzularda söylenmiş olan en güzel söz ve şiir nedir? diye sorulur, ve onlara en iyi cevaplar verebilecek ehil kişiler aranır. Hatta bu hususta kendine güvenen âlimler, edibler ve şairler arasında yarışmalar yapılır, verilen cevaplar üzerinde ilmi münâkaşalar uzar giderdi. Zira birinin «en güzel şiir veya söz budur» diyerek seçtiğini, diğeri kendi ölçüleriyle beğenmezdi.

O halde, her sözün veya şiirin en seçkini ehil bir kişi tarafından bir araya toplanmalıydı ki, bu gibi ilmi münâkaşalarda böyle bir eser her edibin ilmi kaynağı olabilsin.

Bütün zorluklarına rağmen, bu ihtiyacı en iyi bir şekilde karşılayabilecek bir kaynak eser meydana getirebileceğine kâni olarak, Ebû Hilâl, bu eserini kaleme almıştır. Çeşitli edebiyat ve şiir kitaplarında dağınık bir şekilde bulunan her mevzuda söylenmiş en güzel söz ve şiiri seçip bir araya getirebilmenin zorluğu bir gerçektir. Bunu yapabilecek zâtın, hakikaten âlim, edib, luğatçı ve şair olmakla beraber, bu ilimlerde hakem vasfına sâhip bir münekkid olması da gerekir. Ayrıca, Câhiliyye Devri' dâhil, İslâmiyetin 390 yıllık şiir divanlarını ve edebî nesirlerini dikkatle taramak, belâgat, fasâhat ve edebiyat zevki terâzisinde tartarak seçmek, uzun bir ömrün, yüksek bir dirâyetin ve çok ciddî bir çalışmanın semeresi olsa gerekir. Nita- kim, müellif bu eserin mukaddimesinde, «**bu kitabda, meâni ilminin önde gelen şahsiyetlerini, her fende (mevzuda) söylenenin en belîğ olanını, rivâyet edilenlerin en üstününü topladım, sonra bunlardan güzel ve en sağlam olanlarını seçtim zayıf ve anlaşılması güç olanların birtakım...**» diyerek bu meydana yüksek dirâyetini gösterir, eserin şekil ve mâhiyeti hakkında gerekli bilgiyi verir.

Böyle bir eserin te'lifine olan fazla ihtiyacı, zamanında, ce- ryan etmiş olan bir kaç edebî hâdiseye delillendirerek dile getirdikten sonra, Divânü'l-me'ânî'nin kıymetini, ve te'lifinde karşılaştığı zorlukları açıklamak maksadiyle müellif önsözüne şöyle devam eder :

«*Binâden aleyh, böyle bir esere, edibin çok fazla ihtiyacı olduğundan, bu ihtiyacın giderilmesinde, karşılaştığım zor-*

fakirlik, câhillik, izzet-i nefis, zulüm, korkaklık, fıkralar, sevgi vb. hususlar hk. (186 - 253).

Bu son babla eser bitmektedir.

2 — K. es-Sinâ 'ateyn (en-Nazm ve'n-Nesr)

Ebu Hilâl el-Askerî'nin en mühim telifi olan bu eser, el-yazmalarının müstensih kayıtlarına göre, 394 (1004) yılında telif edilmiştir.

İstanbul'da, Köprülü (1333-35), Fâtih (3891) ve Beyazıt (5463) kütüphanelerindeki yazma nüshaları dışında, bir çok nüshaları daha mevcuttur. Eser, Köprülü ve Kahire, Dâru'l-kütübî'l-Mısıriyye (602/belağat, 247/edeb) nüshalarına dayanılarak, 1320 (1903) yılında, M. Emin el-Hancı tarafından İstanbul'da tabedilmiş, 1371 (1952)'de Ali Muhammed el-Bicâvi ve Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim'in tahkik ve neşirleri ile Kahire'de ikinci baskısı yapılmıştır. Müellifin, mukaddimedede belirttiği gibi, k. es-Sinâ'ateyn, 53 fasıldan meydana gelen şu on bab hâlinde hazırlanmıştır :

Üç fasıldan meydana gelen bininci babda, Arab Dili'nin esaslı bir dalı olan belâğat ilminin mevzu ve gâyesi, arabçada çeşitli şekillerde kullanılan tabirlerin, ıstılahların, muhtelif mânâlarının izâhı, o mevzularda vârid olan darb-u meseller ve bir kısım arabçacıların görüş ve izahları, yer alır. Bir fasıl olan ikinci bab, arabca tâbirlerin iyi veya kötü kullanışlarının, birbirinden ayrılması hakkındadır. İki fasıllık üçüncü bab, arabçada söz sanatının tanıtılması ile ilgilidir. Bir fasıl olan dördüncü babda, söz dizimi, ölçülü kullanılması ve güzel bir şekilde edâ edilmesi kâideleri verilir. İki fasıldan teşekkül eden beşinci bab, belâğatta icaz ve itnab, yani öz veya mufassal söz sanatlarına yer verilir. İki fasıldan oluşan altıncı bab, iktibaslarda rol oynayan zevk ve anlayışların iyi ve kötü olanlarından ve usullerinden bahseder. İki fasıl olan yedinci bab, teşbih (benzetme) hakkındadır. İki fasıl olan sekizinci bab, kâfiyeli ve mukâyeseli sözlerin izâhatına yer verir. Otuz beş fasıldan meydana gelen dokuzuncu babda bedi ilminin çeşitli babları ve yönleri izah edilir. Üç fasıl olan onuncu babda da, söz sanatının başlangıç ve bitiş şekilleri, iyi veya kötü yapıları ve bu hususlardaki prensipleri ve usulleri işlenir.

Ebu Hilal el-Askeri, bu eserini yazmaktaki gâyesini, mukaddimesinde belirtmiştir. Buna göre eser, Kur'an-ı Kerim'in, **fesâhat, belâgat, ve icâz** yönlerinden kıymetini tebârüz ettirme gayesini taşır. Müellife göre, Kur'an'ın iyi anlaşılabilmesi için, belâgat ilminin ve bu eserinde belirttiği hususların iyi bilinmesi şarttır.

Bu eserinin te'lifinde, el-Câhız'ın **el-Beyân ve't-teybin'i**, Muhammed İbnu Sellâm'ın, **Tabakâtü fuhulî's-şu'arâ'sı**, İbnu Kuteybe'nin, **el-Me'âni'l-kebir'i** ve el-Kudâme'nin, **Nakdü's-şi'ir'i** gibi eserlerinden istifade ettiği anlaşılan müellif, bilhassa el-Câhız'ın **el-Beyân ve't-tebyin'ini** zikrederek, bunların haddi zatında çok kıymetli eserler olduklarını, fakat belirtilmek istenen hususların ve esas mevzuların, kalabalık sayfeler arasında âdetâ kaybolmuş ve dağınık bir şekilde, zor istifâde edilir olmalarını beyan eder. Ayrıca güzel söz ile, çirkin olanı birbirinden ayıracek görüş ve zevklerin hastalığından neş'at eden, iyinin kötü, kötünün de iyi olarak yanlış seçimlerini görünce, bu eserini yazmanın bir zarûret hâline geldiğine inanır.

İki sanat mânâsına gelen, yâni, şiir ve nesir olarak, her iki edebî yönde de bu geniş bilgi ve tenkidleri ihtiva eden **K. es-Sunâ'ateyn**, müellifinin, Arab Edebiyatının iki ana bölümü olan şiir ve nesirdeki edebî ve luğavî kudretini açıkça ortaya koymaktadır.

3 — EL-FURÛKU'L-LUĞAVİYYE

Ebu Hilal el-Askeri'nin mühim eserlerindedir. İstanbul'da, **Râğıp Paşa (1429, 1430)** ; Hindistan'da, **Âsaf (II, 1440, 172)**; Mısır'da, **İskenderiyye Kütüphanesi (16, luğat)**nde ve **Ahmed Teymur (raad, III, 340)**'da yazma nüshaları olup, Kahire'de 1353 (1935) senesinde, **Hüsâmüddin el-Kudsi** tarafından neşredilmiştir.

Nâşir, kitabın başlığı altında «**dört nüshadan neşredilmiştir**» ibâresini koymuş olmakla beraber, «**karşılaştırdığımız nüshalardan et-Teymûriyye'l-kadime nüshasının son sahifesi (175) nin fotokopisidir**» diye gösterdiği bir tek fotokopi sahifesinden başka, nüshalar hakkında hiç bilgi vermemiştir. Dolayısıyla, elimizde bulunan bu neşri dayandığı el-yazmaları yönünden, tam ilmi bir neşir sayabilmemiz güçtür.

tan sonra, darb-ı mesel, nâdirat, hikmetli ve meşhur sözlere olduğu kadar hiç bir şeye muhtaç olamaz. Zira bunlar, insanın düşünce sahâsını genişletir, zevkini geliştirir, gönlünü ferahlatır, irâdesini kuvvetlendirir, ilmi ve edebi konuşmalarda kendisine destek olur. Bu mesellerin söz ve konuşma sanatındaki kıymeti, alış-verişde pazarlık, bahçede çiçek ve elbisede desen hükmündedir.

Hâfızalarda kolay kalabilen, az fakat öz kelimelerden teşekkül eden, mânâları da o derecede şümüllü ve hikmetlerle dolu darb-ı Meseller, edebiyâtın en şerefli kısımlarından sayılırlar. Nitekim, çok öz ve kısa olmalarına rağmen, dinleyici üzerinde geniş ve derin bir te'sir bırakırlar, söz arasında ve yerinde söylendiklerinde, yağmurdan koruyan bir şemsiye gibi bir çok hataları örterek, konuşmada bir güzellik ve tazelik yaratırlar.

Ayrıca, darb-ı meseller, başlı başına bir ilimdir. Biraz arapça bilmek, bir kasideyi açıklayabilmek ve arabça bir makâle yazabilmek, darb-ı meselleri şerhetmeye, mânâlarını açıklamaya ve maksadlarını izâh etmeye yetmez. Çünkü darb-ı mesellerin ilk söyleniş sebeplerini, ilgili oldukları olayların gerçek yönlerini ve maksadlarını bir târih ilmi niteliğinde bilmek gerekir, rivâyet ve dirâyette tecrübe sâhibi olmayı istilzam eder. Bu hususlarda noksan olan kişinin edibliği de noksan demektir(1)»

Bu gerçekler muvâcehesinde bu eserini kaleme aldığı ifâde ederek, büyük bir ihtiyacı karşıladığını, onu her seviyedeki insanların anlayabileceği kolaylıkta ve o zamana kadar görülmemiş bir genişlikte meydana getirdiğini söyleyen müellif, eserindeki darb-ı mesellerin izahını yaparken, o mevzu ile ilgili bulunduğu şiir ve hikâyeleri de serdeder ve bunların darb-ı mesel hükmünde olanlarını «MİM» harfi ile işaretler ki, okuyucu o mevzu ile ilgili olan meselleri burada da kolaylıkla bulabilir.

Aslında darb-ı meseller, bir milletin hayat tarzının, yaşayış yolları ve şekillerinin dolaylı birer vasfı olmakla beraber, söylendiği dilin halkının nefsâniyetindeki perdeyi kaldıran, tabiat

(1) Bk. Cemheratü'l-emsal, müellifin önsözü.

ve karakterini aksettiren birer aynadırlar. Bu aynalarda insanın tertemiz fıtratını ve tabiatını, saf ve açık bir şekilde görebiliriz.

Darb-ı meseller edebiyat türleri içinde insanın his, şuur ve inancına en sâdık ve en asil bir şekilde tercüman olan unsurlardır. Bunun içindir ki, her zümre insanı tarafından istisnâsız benimsenmiş ve sevilmişlerdir. Darb-ı mesellerde inanç, mezhep, meslek, cins ve millet ayrılığı yoktur, onlar insan mefhumunda birleşen bütün fertlere samimiyetle hitab ederler. Asya Kitasında yaşayan insan toplumları arasından doğan bir darb-ı meselin aynısını veya bir benzerini Avrupa veya Afrika insanları arasında da bulabiliriz. Meselâ, Peygamberimizin : «Kişinin Cennet'i kendi evidir, Adem oğlunda her şey kocamakla berâber, hırs ve ümidi gençleşmeye devam eder, Dünyadaki her kişi bir misâfirdir, elindeki her şey de emânettir, misâfir muhakkak evine dönecek, emânet de yerine varacaktır (1)» sözleri, hangi milletin, hangi meslek ve dinin ferdi tarafından sevilmez ve benimsenmezler?

Darb-ı mesellerde mühim olan, onları söyleyenin kim olduğu değil! mânâlarındaki insani olan taraflarıdır, insanın şuuruna ve ifade etmek istediği hislerine en doğru ve açık bir şekilde tercüman oluşlarıdır. Bunun sırrı da, söyleniş zaman ve münâsebetlerinin, insanın insânî ve vicdânî duygularının en uyanık olduğu bir zamana tesâdüf edilişindedir.

Bilindiği gibi, darb-ı meseller, normal zamanlarda oturup da bir makâle veya mektub yazılır gibi ortaya çıkmamışlardır. Bilakis herbiri insan oğlunun gerçek bir dramı, ve hayatını etkileyen mühim bir hâdiseye karşı vicdânının haykırışıdır. Bilinen bir gerçektir ki, insan hayatta çeşitli hadiselerle karşılaşır, bu olayların kimi acı ve üzücü, kimi tatlı ve sevindirici, kimi çok geç ve zorluklarla gerçekleşen gâye ve özlemlerdir, kimi de, âniden meydana gelen acılar, felâketler veya mutluluklardır. Bunların herbirine karşı insanda müsbet veya menfi tepkiler uyanır ki, işte darb-ı meseller bu tepkilerin ta kendisi ve vicdânının hakikî çığlıklarıdır. Onun için insanın kalbine, vicdânına doğrudan hitâbederler, benimsenir ve sevilirler. Çün-

(1) Ebû Mensûr 'Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâ'il el-Sa'âlibi, et-Temsil ve'l-muhâdara, s. 24-25, Kahire, 1381/1961.

kü insan, bu gibi hadiseler karşısında yakın olduğu kadar, hiç bir zaman gerçek tabiatı ve vicdânına yakın olamaz : Allah'ı anmayı unutan bir insanın, meselâ bir uçak yolculuğu sırasında, uçağının arızalanmasıyla, düşme tehlikesinin başgösterdiği bir anda, veya okyanus ortasında gemisinin batma tehlikesi belirtildiğinde, veyahut şiddetli bir kış gecesinde zelzelenin ürper-tisiyle uyandığı bir anda, dilinden dökülecek olan ilk şey «AL LAH» kelimesi olacaktır şüphe yoktur. Hem de, bütün benli-ğini sarsarak, derunundan kükreyerek gelen «ALLAH» kelime-si. O anda düşüncesinde, aklında ve fikrinde başka hiç bir şey bulunmaz, can kaygusu ölüm kalım ânıdır o an. Böyle bir an-da, gerçek benliğine, vicdânına ve her şeyin yaratıcısı olan Allah'a yakın olduğu ve olacağı kadar hiç bir şeye yakın ola-maz insan. Bunun içindir ki o anda dilinden dökülen kelime-ler, vicdânının ve gerçek fitratının gerçek sesidirler. İlâhi ol-duğu için canlı ve hikmet doludurlar, asırlarca kıymetlerini ve güzelliklerini koruyarak yaşarlar. Meselâ Hz. Ali efendimizin «Ben Hz. Osman'ın vurulduğu gün vurulmuştum (1)» sözü ne kadar mânidardır. Bu sözler 41 (661) senesinde, İbnu Mülcam tarafından hançerlendiği gün, acular içinde kıvranırken dilin-den dökülmüşlerdir, o tarihten altı yıl önce Hz. Osman'ın öldürülmesini hazırlayan fitne ve fesad hadiselerine karşı etkin çâreler ve önlemler alınmamasında kendini de mes'ul tutmuş ve böylece bu ihmâlin Hz. Osman'ın ve kendisinin ölümüne ve-sile olmasına bir dereceye kadar göz yummuş olduğu his ve inancıyla «Ben Hz. Osman'ın öldürüldüğü gün öldürüldüm» de-miştir.

Darb-ı mesellerden alınacak çok ders ve ibretler vardır in-sanlar için, mesela Hz. Ali (k.v.)'nin bu sözünde, nemelâzımcı-lığın ne derece tehlikeli olduğu vurgulanır, insan hiç bir zaman nemelâzım dememelidir, «bu gün başkasının başına gelen felâ-ket, yarın benim başıma da gelir» diye düşünüp, bir toplum için-de beliren herhangi bir tehlikeyi, vakit geçirmeden elbirliğiyle önleme yoluna gidilmelidir, «şimdilik bana dokunmuyor, neden karışayım dememelidir, bir toplumun bir ferdi, her ferdi demektir, birine bulaşan bir leke hepsine de bulaşabilir, bu bakımdan ilk görüldüğü yerde, insan mefhumunda birleşen bütün fertler tarafından elbirliğiyle bertaraf edilmelidir.

(1) Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Meydâni, Mecme'u'l-emsel, I, 24, no. 81, Kahire, 1955.

Bundan başka, darb-ı meseller, edebi tâbir vâsıtalarının en eski ve en asillerinden olup, edebiyâtın en mühim kısımlarından biri olmakla da büyük önem taşırlar. Arab Edebiyatı, diğer sâhâlarda olduğu gibi, darb-ı mesellerde de çok zengindir. Câhiliyye ve İslâm devirlerinde söylenmiş meseller, edebiyatçıların çalışma sâhâlarının büyük bir kısmını teşkil edegelmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Lokman Hekim'den bu yana bu ilimde yetmiş aşkın eser yazılmış olup, bunlardan neşredilmiş olanların sayısı, tesbit edebildiğimiz kadâriyle yirminin üzerindedir. Darb-ı mesellerle ilgili, kaynaklarda zikredilmiş bulunan eserlerin bir listesini aşağıda sunacağız.

Gününe kadar en az otuz eser te'lif edilmiş olduğu halde, Ebu Hilal el-'Askerî'nin, «... böyle bir esere olan fazla ihtiyâca binâen, bu eserimi kaleme aldım (1)» sözündeki önemi, özellikle hadislerdeki darb-ı mesellerin, o zamana kadar müstakillen sunulamamış ve aynı zamanda, kendi eserinde olduğu gibi, tertipli, izahlı, istifâde kolaylığı ve dikkatle seçilerek bir araya getirilememiş olmasında aramalıdır. Nitekim, bu gün iki cild hâlinde elimizde bulunan eser, bu evsafda ve toplam olarak 1972 darb-ı mesel ihtiva etmektedir ki, o zaman için bu eserin gerçekten emsalsiz bir te'lif olarak kabul edilmesi gerekir.

Cemheratü'l-emsâl'in, daha sonraki kendi nevinde te'lif edilmiş eserlere olan mühim hizmeti de inkâr edilemez. Ebû Hilâl el-'Askerî (v. 395/1004)'yi takib eden, Ebû Mensûr es-Se'âlibî (v. 429/1037)'nin, **et-Temsil ve'l-muhâdara'sında**, Ebu'l-Fadlı 'Ubeydullah el-Mikêlî (v. 436/1045)'nin, **el-Emsâl'inde**, el-Hâfız Ebû'Amr Yüsûf b. 'Abdilberri'l-Kurtubî (v. 463/1070)'nin, **el-Emsâlü's-sé'ira ve'l-ebyetü'n-nédira'sında** ve Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed en-Neysebûri êl-Meydâni (v. 518/1124)'nin, **Mecme'u'l-emsâl'inde**, bahsini ettiğimiz **Cemheratü'l-emsâl'in** bilhassa hadis kaynaklı darb-ı mesellerinden, güvenilir hazır bir kaynak olarak faydalandıkları muhakkaktır.

Aşağıdaki liste bazı kaynaklarda bulabildiğimiz, darb-ı mesellerde te'lif edilmiş olan eserlerin listesidir. Müelliflerinin ve fat tarihlerine göre sıralanmıştır. Bu ilimde te'lif edilen müstakıl eserler, tabii ki bu kadar değildir. Biz bulabildiklerimizi buraya aldık, daha geniş bir araştırma ile bu listenin büyüyeceğine inanıyoruz.

(1) Ebu Hilal el-Askeni, Cemheratü'l-emsâl müellifin önsözü (Ce. nâ. Ön).

DARB'I MESELLER'DE TE'LİF EDİLMİŞ ESERLER

Sıra Hicri No. Vefat Tarihi	Müellifi	Eserin adı	Tarihi Neşri ve	Zikredildiği kaynaklar
1	—	Kur'an'da adı geçen Lokman el-Hakim	Paris/1847	Ce. Nâ. Ön./s. 29
2	40	Sahâr b. el-'Abbés el-Abdi.	?	el-Fihrist/132
3	61	—	1302	Ce. Na. Ön./29
4	64	'Alâka b. Kürsüm el-Kilâbî.	?	Yâkût, XII, 190
5	67	'Ubeyd b. Şeriyye el-Cürhumî	?	Kâtib Çelebi, 1598
6	170	'Uyeynetü'l - Mühellebî.	?	el-Fihrist, 72, 157; Katib Çelebi Zeyli I, 125.
7	170	el-Mufaddal ed-Dabbî.	İstanbul 1300 Kahire, 1327	Yâkût, XIX, 167, el-Fihrist, 102
8	182	Yûnüs b. Habib en-Nahvî.	?	Yâkût XX, 67; el-Fih. 63; K. Çelebi, 167.
9	210	Ebü'Ubyede Ma'mar b. el-Müsennâ	?	Yâkût, XIX, 161; el-Fih. 79; K. Çelebi, 167, 1097.
10	215	Ebu Zeyd se'id b. Evs el. Ensârî.	?	

Sıra Hicrî No.	Müellifi Vefat Tarihi	Eserin adı	Neşri ve Tarihi	Zikredildiği kaynaklar	
11	215	Ebu'l-Hasan 'Ali b. Muhammed el - Medîni.	K. el-mütemes-silîn	?	Yâkût, XIV 137; el-Fihrist, 151.
12	216	el-Asma'i Abdülmelik b. Karib	K. el-emsél	?	el-Fihrist, 82; K. Çelebi, 1597.
13	220	Ebü' Osmân Sa'dên b. el-Mübârek el - Mekkûf	K. el-emsél	?	el-Fihrist, 105.
14	223	Ebu 'Ubeyd el - Kâsim b. Sellâm	el-Emsélü's-séira veya Emsélü'l-' arab	el-Hortum 1958 (şerh)	Yakût, XVI, 260; el-Fihrist, 106.
15	231	Muhammed b. Ziyâd İbnu'l-A'râbi	Tefsiru'l-emsel		Yâkût, XVIII, 196; K. Çelebi, 167 el-Fihrist, 73
16	240	Ebu'l - 'Umeysel 'Abdullah b. Huleyd.	el-Ebyêtü's-séira.	?	el-Fihrist, 73; Ce. Na Ön./26.
17	243	İbnu's - sikkit Ebü Yûsûf. Ya'küb b. İshâk.	el-Emsél	?	Yâkût, XX, 52; el-Fihrist, 108
18	245	Ebü Muhammed Câfer b. Muhammed b. Habîb.	el-Emsél (el-Münemmak).	?	Yâkût, VIII, 115; el-Fihrist, 155; K. Çelebi
19	249	Ebü İshâk İbrâhîm b. Süfyân ez - Ziyâdi.	K. el-Emsél	?	Yâkût, I, 167; el-Fihrist, 86; K. Çelebi, 167.
20	255	el-Câhîz Ebü Osmân	K. el-Emsél (et-Temsil)	?	Yâkût, XVI, 109;

Sıra Hicri No.	Müellifi Vefat Tarihi	Eserin adı	Neşri ve Tarihi	Zikredildiği kaynaklar	
21	273	Ahmed er - Rakki Ebû Ca'fer Ahmed b. Ebi' Abdillah Muham.	K. el - emsél	?	Yâkût, IV, 133
22	275	Ebu Se'id el-Hasen b. el-Huseyn es - Sükkeri	el-Ebyétü's-séira	?	el-Fihrist, 117
23	278	Ebu Muhammed 'Abdullah b. Müslim b. Kuteybe	K. Hikemi'l-emsél	?	el-Fihrist, 116
24	291	es-Sa'leb Ebu'l-'Abbés Ahmed b. Yahyâ	K. el-emsél	?	el-Fihrist, 111; K. Çelebi, 167
25	291	el - Mufaddal b. Seleme b. 'Âsim ed - Dabbi	el-Fâhir	Kahire 1960	
26	305	Ebû Muhammed el-Kâsim b. Muhammed el - Enbâri	K. el-emsél	?	Yâkût, XVI, 317; el-Fihrist, 112
27	323	İbrâhim b. Muhammed b. Niftaveyh	K. el-emsél ve Emsélü'l-Kur'an	?	Yâkût, I, 272
28	328	Ebû Bekr Muhammed b. Kâsim b. el-Enbâri	el - Emsél	?	K. Çelebi, 167
29	350	Ebu 'Ikrieme 'Âmir b. 'Imran ed - Dabbi	Emsélü'l-'Arab	?	Yazma, Dâru'l-kütübi' Mısri

Sıra Hicri No.	Müellifi Vefat Tarihi	Eserin adı	Neşri ve Tarihi	Zikredildiği kaynaklar
30	350	Ebü 'Abdillah Hamza b. el-Hasen el-Asbehâni		
		ed-Dürratü'l-féhira fi'l-emséli'l-leti 'alé «EF'ÁLE» ve..	?	Yazma, et-Teymüriyye
31	360	Ebu'Ali Ahmed b. İsmail el - Büceli el - Kummi Semeke	Necef 1936	ez-Zeri'a ilâ tesânif eş-şî'a, II, 346
32	360	el-Hâfız Hasen b.'Abdirrahmân b. el - Hallêder - Râme hürmüzi		Yâkût, IX 5; el-Fihris, 220; K. Çelebi Zeyli, I, 125.
33	380	el-Hüseyn b. Muhammed b. Ca'fer er-Râfiki el-Hâli'	?	
34	381	Ebü'Ali Muhammed b. Ahmed b. el-Cüneyd el-îskâfi	?	Yâkût, X, 155; K, Çelebi, 167
35	382	Ebü Ahmed el - Hasen b. 'Abdillah el-'Askeri	?	el-Fihrist, 85; ez-Zer'a, II, 347
36	385	es - Sâhib İsmâ'il b. Abbéd.	?	Yâkût, VIII, 236
		el-Emselü'n-Nebiy	Beyrut 1950	
37	395	Ebü Hilâl el- Hasen b. 'Abdillan el-'Askeri	Kahire 1964	
		Emselü'l-Kur'an el-Hikem ve'l-emsél el-Emselü's-seira min şî'r ebi't-Tayyib el-Mütenebbi Cemheratü'l-emsél (Emselü'n-Nebiy)		

Sıra Hicri No.	Hicri Vefat Tarihi	Müellifi	Eserin adı	Neşri ve Tarihi	Zikredildiği kaynaklar
38	406	Ebü 'Abdirrahmân Muhammed b. Hüseyin - Neysebûri		?	K. Çelebi, 168
39	429	Ebü Mensûr 'Abdilmelik b. Muhammed es-Se'âlibi	Emselü'l-Kur'an et-Temsil ve'l-muhâdare	Kahire 1961	
40	436	Ebu'l-Fadl 'Ubeydullâh b. Ahmed el - Mikêli	el-Emsel	?	Yâkût, XIII, 226
41	450	Ebu'l - Hasen 'Ali b. Muhammed el - Mâverdi	Emselü'e-Kur'an	?	K. Çelebi, 168.
42	463	el-Hâfız Ebû 'Omar Yûsûf, b.'Abdilberr el-Kurtubi	el-Emselü's-sëira ve'l-ëbyëtü'n-nëdira	?	Yazma, Dârü'l-kütubi'l-Misriyye
43	518	Ebu'l - Fadl Ahmed b. Muhammed el - Meydâni.	Mecme'u'l-emsel	Beyrut 1894 Kahire 1955	
44	638	Cârullah ez - Zemahşeri Ebu'l - Kâsim	1. K. sevâirü'l-emsel 2. K. el-müs taksa Fi'l-emsel 3. K. divâni-t-temsil 4. K. el-kelimi'n-nëvâbiğ		(Dört eser de 1871 de Paris'de tabedildi.

Sıra Hicri No.	Müellifi Vefat Tarihi	Eserin adı	Neşri ve Tarihi	Zikredildiği kaynaklar	
45	565	'Ali b. Zeyd el - Beyhaki	Çuraru'l-emsél Mecâmi'u'l-emsél ve bed'e'i'u'l-akvâl (4 c.)	?	Yâkût, XIII, 226-27
46	588	Ebü Ca'fer Muhammed b. 'Ali b. Şehr el-Mézinderâni	el-Misél fi'l-emsél	?	K. Çelebi zeyli, I, 125
47	613	Süleyman b. Benin b. Halef ed - Dakiki el - Mısıriyy	el-akvâl el-'arabiyye fi'l-emseli'n-Nebeviyye	?	Yâkût, XI, 245
48	733	Şihâbuddin Ahmed b. Abdilvehhâb en - Nüveyri	el-Emsél (Nihâyetü'l erab)	Kahire 1961	I., II. ve III. sūfūrleri
49	754	Şemsüddin Ahmed b. Ebi Bekr b. Kayyim el-Cevziy.	K. emseli'l-Kur'an	?	K. Çelebi, 168
50	854	Ahmed b. Muhammed b. 'Arabşah	K. Fêkîheti'l-hulefâ ve müfêkeheti'z-zurêfâ'	Bon 1832	
51	905	İbrâhîm el - Kef'ami	Nihâyetü'l-edeb fi emseli'l-arab		ez-Zeri'a, II, 346
52	959	Muhammed b.'Omar b. Emrillah b. Akşemseddin	Durûbu'l-emsél	?	Mu'cemu'l-müellifin XI, 77.

Sıra Hicri No.	Müellifi Vefat Tarihi	Eserin adı	Neşri ve Tarihi	Zikredildiği kaynaklar
53	1029	'Abdurra'uf el - Mün- névi el - Mısri b. Tâci'l- arifin. b.'Ali b. Zeyni'l- Âbidin.	?	K. Çelebi zeyli, I, 125
54	1174	Ebu'l - Berakêt 'Abdul- lâh b. Huseyn b. Me- ra'i.	Matbu	K. Çelebi Zeyli, I, 125 el-A'lâm, IV, 209
55	1312	'Abdullah Nuh Fûrayc		
56	1314	es - Seyyid 'Abdullah en-Nedim b. Mısbâh b. İbrâhim el - İskenderî	?	K. Çelebi Zeyli, I, 125
57	1323	Mahmûd el - Bâcûri b. Ahmed b.'Omar b. Omar b. Şâhin.	eş-Şerafiy- ye 1311	K. Çelebi Zeyli, I, 125
58	1327	Ahmed b.'Abdillâh el - Kuz Kenâni en-Necefi	?	ez-Zeri'a, II, 346.
59	1330	Yüsûf Toma el - Büs- têni	Kahire 1912	Mücemu'l-müellifin XIII, 283
60	1340	N'um Şukayr eş - Şü- veyfâti el - Lübnâni	el-Me'êrif 1302	K. Çelebi Zeyl I, 125; el-Alâm IX, 12-13

Sıra Hicri No. Vefat Tarihi	Müellifi	Eserin adı	Neşri ve Tarihi	Zikredildiği kaynaklar	
61	1348	Ahmed Teymur Paşa b. İsmâ-il b. Muhammed el-Misri.	el-Emsêlü'l-âmiyye. fi Misra	Kahire 1368	el-Alâm, I, 95-96
62	?	Murad Feraç el-Muhâmi	Emsêlâ Süleymân bi'l arabiyye ve'l-'ibriyye	İskenderiyye 1938	Ce. Na. Ön.
63	?	Enis Füreyyha.	el-Emsêlü'l-âmiyye	Lübnan 1953	Ce. Na. Ön.
64	?	Ernest Bortov el - Fransî	el-Lübânâniyye Risâle fi'l-emsêli'l-'arabiyye	Göttingen 1836	Ce. Na. Ön.
65	?	Muhammed el - 'Abbûdiyy.	el-Emsêlü'l-âmiyye	Necid 1960	Ce. Na. Ön.
66	?	el - İmâm Muhammed b. Muhammed b. Süleymân.	Emsêlü's-süfiyye	?	K. Çelebi, 168
67	?	Ebû Feyd	el-Emsêl	?	K. Çelebi 1597-98
68	?	eş-Şerafiyy b. el - Kutâmi	el-Emsêl	?	K. Çelebi 1597-98
69	?	'Atâ' b. Mus'ab	el-Emsêl	?	K. Çelebi 1597-98
70	?	Ebu'Amr	el-Emsêl	?	K. Çelebi 1597-98

BİBLİYOGRAFYA VE BAZI KISALTMALAR:

Ebû Hilâl el-Askerî, Cemheratü'l emsêl, Kahire, 1964; Divânu'l-me'âni, Kahire, 1933; el-Fürûku'l-luğaviyye, Kahire, 1935; K. eş-sınâ'ateyn, Kahire 1971.

İbnu'n-Nedim, el-Fihrist, Kahire, 1348.

Katib Çelebi, Keşfu'z-zunûn, İstanbul, 1971.

Katib Çelebi, Keşfu'z-zunûn, Zeyli, İsmâil Paşa, İstanbul, 1972.

el-Kiftî (Ebu'l-Hasan 'Alî b. Yûsûf), İnbâhu'r-ruvât 'Alâ enbâhi'n-nühât, Kahire, 1952.

el-Meydâni (Ebull-fadl Ahmed b. Muhammed), Mecme'u'l-emsêl, Kahire, 1955.

Muhammed Hasen, ez-Zen'a ile tesânifi's-şi'a, en Necef, 1936.

en-Nüveyri (Şihâbüddin Ahmed...) Nihâyetü'l-erab fi funûni'l-edeb, Kahire, 1954.

es-Se'âlibi (Ebû Mensûr 'Abdülmelik b. Muhammed), et-Temsil ve'l-mu-Yakut, Mu'cemü'l-Üdebâ (İrşadü'l-erib) Kahire, 1923.

hâdara, Kahire, 1961.

Ce. Nâ. Ön. : Cemhereatü'l-emsêl Nâşirinin önsözü.

hk. : Hakkında, k. v. : Keremellâhu veccheh, trz. : târihsiz.